

Valpovačko vlastelinstvo u 18. stoljeću

Ajduković, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:315456>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Povijest i Sociologija

Josip Ajduković

Valpovačko vlastelinstvo u 18. stoljeću

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Povijest i Sociologija

Josip Ajduković
Valpovačko vlastelinstvo u 18. stoljeću
Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2024.

Izjava

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 3. rujna 2024.

Josip Ajduković' 0122239996

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Valpovo je grad smješten na tokovima dvaju podravske rijeke, Vučice i Karašice, unutar administrativnog teritorija Osječko-baranjske županije. Dugotrajna povijesna baština je za posljedicu imala etiketiranje grada Valpova kao jednog od najstarijih gradskih područja Slavonije. Najveći gospodarski razvoj područja grada Valpova se odvija za vrijeme 18. stoljeća nakon procesa oslobađanja od osmanske vlasti i tada dolazi do razvoja grada Valpova i okolnog područja kroz brojne mikro- i makro-društvene te ekonomske aspekte. Neki istraživači opisuju razdoblje vlastelinstva kao vrlo bitno u valpovačkoj povijesti za temelj razvoja Valpova kakvo je prisutno u 21. stoljeću.

Ključne riječi: Valpovo, Valpovština, Osmanlije, 18. stoljeće, povijesna baština

Sadržaj

1.	Uvod	6
2.	Valpovo u prapovijesti	7
3.	Valpovština u rimsko doba	9
4.	Valpovština u srednjem vijeku	10
5.	Osmanska Valpovština	12
6.	Oslobađanje od osmanske vlasti krajem 17. stoljeća – temelj podizanja vlastelinstva	15
7.	Slavonija u 18. stoljeću	17
8.	Komorska uprava grada Valpova	Error! Bookmark not defined.
9.	Vlastelinsko razdoblje	21
9.1.	Postanak i sastav vlastelinstva Valpovo	21
9.2.	Obrazovni i kulturni razvoj grada Valpova za vrijeme vlastelinstva	23
9.3.	Gospodarski život na području Valpova u vrijeme vlastelinske uprave.....	24
9.4.	Mlinarstvo kao temeljni koncept društvenog života grada Valpova	Error! Bookmark not defined.
10.	Životinjski svijet Valpovštine.....	27
10.1.	Domaće životinje.....	27
10.2.	Divlje životinje na posjedu valpovačkog vlastelinstva.....	28
11.	Obitelj Prandau – Normann.....	29
11.1.	Podrijetlo obitelji.....	29
11.2.	Svakodnevni život unutar vlastelinske obitelji.....	30
12.	Vlastelinstvo u kasnom 18. stoljeću i na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće	32
12.1.	Prodaja Valpovačkog vlastelinstva.....	32
12.2.	Stanje na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće	33
13.	Zaključak.....	35
14.	Popis Literature	37
14.1.	Mrežni izvori	37

1. Uvod

Završni rad će se baviti analizom grada Valpova i njegove okolice za vrijeme razdoblja oslobađanja od Osmanlija te tijekom vlastelinskog razdoblja u 18. stoljeću kada je područje Valpova činilo, te i danas čini područje veće geografske cjeline poznatije pod nazivom Valpovština. Prvo poglavlje će prikazati Valpovo u razdoblju prije 18. stoljeća, od samog postanka grada Valpova do razdoblja 18. stoljeća, te se dodatno osvrnuti na razdoblje osmanske vlasti nad Slavonijom, što je bitno za područje Valpovštine u 18. stoljeću zbog uočavanja razlika u upravljanju valpovačkim područjem od vlastelinskih upravitelja. Drugo poglavlje će se baviti administrativnim sustavom cjelokupnog područja unutar kojeg se nalazilo valpovačko vlastelinstvo. Kroz sljedećih nekoliko poglavlja će se prikazati napredak grada Valpova do statusa vlastelinstva kroz prizmu statusa komorske Valpovštine te oporavka gradskog područja i okolice nakon ratnih sukoba s Osmanlijama. Podrobnijom analizom obitelji Prandau-Normann će se ustvrditi utjecaj njihove vladavine na gospodarski razvoj grada Valpova i okolnog područja. Cijela zbirka zapisa valpovačkog vlastelinstva koja se nakupljala u jednu zbirku gradiva nalazi se u osječkom arhivu te čini fond HR-DAOS-476 (Valpovačko vlastelinstvo), čija se zbirka formirala od 1721. do 1945. godine i sadrži 1251 arhivsku knjigu i 2119 arhivskih kutija u dužini od 275 dužnih metara, te se ta zbirka smatra velikim kulturnim bogatstvom grada Valpova.¹

¹ Dražen Kušen, „Arhivska Baština Valpovačkog vlastelinstva“ (Izložba DAOS, Osijek - Valpovo, 2018), 1.

2. Valpovo u prapovijesti

U suvremeno doba postoje brojni izvori te su provedena brojna arheološka istraživanja koja ukazuju na postojanje čovjeka na području grada Valpova i njenog okolnog područja još iz razdoblja prapovijesti, točnije iz razdoblja neolitika na području Ladimirevaca u kojem su pronađeni brojna oruđa koja su arheološkom analizom datirana za razdoblje neolitika.² Pronađeni su brojni ostatci keramičkog posuđa poput lonaca te zdjelica crvenkasto smeđe boje za koje se, nakon detaljnije arheološke analize, zaključilo da pripadaju starčevićanskoj kulturi koja je tada bila prisutna u međuriječju rijeke Save i Drave u razdoblju neolitika u razdoblju 6. tisućljeća prije nove ere.³ Nalazišta na lokalitetu Željkovac u Ladimirevcima je bio temelj za daljnja arheološka istraživanja na području okolice Valpova koje je rezultiralo pronalaskom brojnih artefakata na području drugih lokaliteta Valpovštine iz razdoblja eneolitika te željeznog doba na području Bizovca i Selaca Bizovačkih.⁴ Arheološka iskapanja iz valpovačke okolice koje datiraju za razdoblje eneolitika te mlađeg željeznog doba su bitna otkrića iz povijesti Valpovštine zbog toga što dokazuju da je valpovački život u prapovijesnom razdoblju postojao te se kontinuirao razvijao u skladu s povijesnim razdobljima te su također dokaz da je područje grada Valpova bilo područje isprepletanja različitih kultura prapovijesnih razdoblja s obzirom na pripadnost oruđa eneolitika Ilirima, odnosno pripadnost oruđa mlađeg željeznog doba Keltima.⁵ Zbog detaljnije arheološke i antropološke analize razdoblja eneolitika te mlađeg željeznog doba utvrđeno je i točna identifikacija naroda koji su boravili na području Valpovštine u tome razdoblju te je utvrđena korelacija između naroda različitih povijesnih razdoblja kroz prizmu ratnih sukoba ilirskih Dačana te keltskih Skordiska koji su rezultirali protjerivanjem Ilira s područja valpovačke okolice.⁶ Središte arheoloških istraživanja prapovijesnih zbivanja na području Valpovštine se nalazi na lokalitetu Samatovaca koji postoje i dan-danas kao naselje u sklopu općine Bizovac koji je dio Valpovštine.⁷ U lokalitetu Samatovaca su pronađeni žrtvenici, pronađene su skupine keramičkih posuda te brojni kulturni predmeti koji ukazuju na isprepletanje razdoblja sopotske i starčevićanske kulture, iz čega se može zaključiti da je lokalitet bio u određenom stupnju tranzicije iz jedne kulture u drugu, što se može vidjeti na pojedinim ostavštinama koja imaju obilježja i jedne i druge kulture na svojoj

² Jasmina Šimić, *Valpovština u prapovijesti* (Bezdan, IGRO „Vojvodina“, 1989), 3.

³ *Isto*, 3.

⁴ Darko Grgić, *Ladimirevci: drevno slavonsko selo* (Osijek, „Gradska tiskara Osijek“, 1994), 15.

⁵ *Isto*, 15.

⁶ *Isto*, 15.

⁷ Jasmina Šimić, *Valpovština u prapovijesti*, 6.

površini.⁸ Iz Bizovca dolaze prve ostavštine oružja poput bodeža i igle što ukazuje na ratne sukobe tog područja na kojem su živjele određene skupine naroda iz tranzicije eneolitika u mlađe željezno doba.⁹

⁸ Jasmina Šimić, *Valpovština u prapovijesti*, 12-13.

⁹ *Isto*, 21-23.

3. Valpovština u rimsko doba

Valpovačko područje u vrijeme rimskog razdoblja nije podrobnije istraženo, što je rezultiralo nepostojanjem antičkog lokaliteta na području Valpova i okolice te su svi podatci koji su navedeni iz rimskih izvora.¹⁰ Poznati izvori navode da se Valpovo nalazilo na tadašnjoj magistralnoj cesti Poetovio-Mursa čiji je pravac bio između današnjeg slovenskog grada Ptuja i Osijeka te da su Rimljani osvojili Valpovštinu negdje za vrijeme vladavine cara Oktavijana u razdoblju između 35. i 40. godine poslije Krista zbog spominjanja određenih stanica na području unutar Valpovštine.¹¹ U prvoj polovici 1. stoljeća spominju se dvije postaje na magistrali Poetovio-Mursa, a to su Iovalio (Valpovo) i Mursella (Petrijevc).¹² Otkrića antičkog razdoblja valpovačkog područja počinju upravo u 18. stoljeću čiji je protagonist bio Matija Petar Katančić koji je u svojim spisima naveo na otkriće opeke s pečatom u vojničkom taboru Rimljana koji se nalazio u prostoru petrijevačke župe.¹³ Opeka dokazuje pripadnost vojnika Herkulijanskoj legiji koja je u razdoblju vladavine cara Dioklecijana bila zaslužna za zaštitu sektora rimskih granica na podunavskom području što ukazuje na aktivnost Rimljana u Panoniji tijekom razdoblja nakon početka nove ere.¹⁴ Također, pokazuje važan strateški položaj Valpovštine u vrijeme kasnijeg razdoblja Rimskog Carstva s obzirom na pronađene vojne artefakte na području valpovačke okolice.¹⁵ Početkom razdoblja seobe naroda, područje Valpova je pripalo području Zapadnog Rimskog Carstva koje je, zbog provala različitih naroda, prestalo postojati u 5. stoljeću pa je samim time i područje Murse te Valpovštine prestalo postojati kao određen samoupravni municipij unutar područja Rimskog Carstva.¹⁶ Na temelju proučavanja povijesnih izvora iz tog razdoblja, smatra se da je zbog razaranja područja Murse, razoreno i područje Valpovštine koje je pripalo državi Gepida koje je trajalo do 567. godine.¹⁷

¹⁰ Mirko Bulat, *Valpovačko područje u rimsko doba i za seobe naroda* (Osijek, „Likokarton“, 1990), 3.

¹¹ *Isto*, 3-5.

¹² *Isto*, 5.

¹³ *Isto*, 7.

¹⁴ *Isto*, 7.

¹⁵ *Isto*, 7.

¹⁶ Darko Grgić, *Ladimirevci, Drevno slavonsko selo*, 15.

¹⁷ *Isto*, 15.

4. Valpovština u srednjem vijeku

Razdoblje razvijenog srednjeg vijeka je razdoblje kada se prostori unutar područja Valpovštine pojavljuju prvi puta u pisanim povijesnim izvorima kroz isticanje posjeda Osuvak i Viljevo.¹⁸ U tome kontekstu se ne spominje isključivo područje grada Valpova, nego okolni dijelovi grada Valpova u kontekstu vlastelinstava na području današnjeg Donjeg Miholjca čime se izjednačavaju različita naselja unutar zajedničkog vlastelinstva na prostoru Miholjštine i Valpovštine.¹⁹ Iz tog razdoblja je izrazito poznat aspekt crkvene povijesti Valpovštine iz koje je proizašla najbitnija ostavština tog razdoblja, a to je crkva svetog Mihaela na području današnjeg grada Donjeg Miholjca koja je aktivna i u suvremenom dobu.²⁰ Na temelju izgradnje crkve sv. Mihaela se teoretizira konkretno razdoblje samog nastajanja naselja Donjeg Miholjca koja se na temelju određenih analiza datira na 8. stoljeće te da je naselje kroz buduća povijesna razdoblja doživljavalo kontinuiran razvoj.²¹ Povijesni izvori nalažu da se crkva u naselju vlastelinstvu Osuvak nalazila unutar Pečuške biskupije te da je bilo sjedište istoimenog arhidakonata koji se prostirao uz tok rijeke Drave od današnjeg područja Donjeg Miholjca sve do vinkovačkog područja i naselja Ivankovo iz čega se može zaključiti da je crkva u vlastelinstvu Ostrovo imala veliku ulogu unutar administracijskog područja Pečuške biskupije.²² O razvoju vlastelinstva govore dokazi o postojanju župe u području manjih naselja unutar vlastelinstva poput tadašnje crkve u naseljima Bistrinci i Šag.²³ Valpovo kao vlastelinski posjed se spominje prvi puta 1332. godine u izvoru župnika Svetog Pavla koji spominje plaćanje poreza župe u iznosu 27 denara crkvene desetine godišnje.²⁴ Zbog iskrivljenog naziva imena grada Valpova u izvorima koji nije sličan današnjem nazivu se može zaključiti da tadašnje područje grada Valpova nije zauzimalo jednako područje kao što danas zauzima, još jedan dokaz tome je da prostor današnjeg područja grada u to vrijeme bilo područje drugog posjeda pod nazivom Gradište.²⁵ Područje posjeda Gradište se temeljilo na lijevoj strani Drave te je dosta neistraženo i njegova postojanost varira, u nekim izvorima Gradište stoji kao termin definiranja posjeda Starog Valpova, u nekim izvorima stoji kao termin samostalnog posjeda, dok u izvorima povijesti grada Valpova iz 14. i 15. stoljeća ne postoji termin koji dokazuje

¹⁸ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Osijek: Grafika d.o.o., 2004), 9.

¹⁹ *Isto*, 9.

²⁰ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine* (Osijek, GRIN, j.d.o.o., 2017), 41.

²¹ *Isto*, 41-42.

²² Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 9-10.

²³ *Isto*, 9.

²⁴ *Isto*, 10.

²⁵ *Isto*, 10.

postojanost posjeda Gradišta.²⁶ Povijesni izvori navode da područje grada Valpova doživljava razdoblje gospodarskog razvoja dolaskom kralja Sigismunda na vlast koji je utjecao dosta na odabir vlasnika vlastelinskog područja Valpova pred kraj 14. stoljeća.²⁷ Novi vlastelin, Ivan Morović koji je rodom iz Srijema, iskoristio je odličan strateški prometni položaj Valpova u svrhu definiranja razgraničenja Pečuške biskupije te gradnje kule koja je imala izrazitu obrambenu korist za vlastelinski posjed Valpova u razdoblju kasnog srednjeg vijeka.²⁸ Nasljednik Ivana Morovića na mjestu vlasnika vlastelinskog posjeda je bio njegov sin Ladislav koji je utjecao na porast gospodarske razvijenosti stanovništva tako što je oslobodio narod od plaćanja poreza gospodaru te mogućnosti preseljenja čime su pojedinci koji su živjeli tada na području Valpova uživali određene povlastice što je uzrokovalo društvenu i gospodarsku razvijenost samog područja te je povećavalo socijalnu koheziju između vlasnika vlastelinskog posjeda i naroda koji živi unutar vlastelinskog posjeda područja grada Valpova.²⁹

²⁶ *Isto*, 10-11.

²⁷ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 45.

²⁸ *Isto*, 46.

²⁹ *Isto*, 48.

5. Osmanska Valpovština

Tijekom 16. stoljeća Slavonija je bila obilježena brojnim napadima, provalama te vojnim pohodima osmanskih vojnih korpusa što je uzrokovalo pripajanje slavonskih kontinentalnih gradova i površina pod osmansku upravu koja se zadržala do osmanskog povlačenja iz Slavonije do kraja 17. i početkom 18. stoljeća. Godina zauzimanja grada Valpova je bila 1543. godina.³⁰ Zauzimanje Valpova od strane Osmanlija je teklo na način da je Valpovo bilo napadnuto sa zapada kada su iz pravca kretanja Beograd-Osijek-Budim osvojene utvrde Našice, Orahovica i Voćin te se iz Voćina krenulo prema Valpovu.³¹ Mihajlo Arky je bio zapovjednik valpovačke posade koja je odolijevala napadima Osmanlija dva mjeseca, no naposljetku se predala osmanskoj vojsci Murad-bega kojem je bilo predano Valpovo. Osvajanje Valpova Murad-begu je otvorilo put prema strateškoj utvrdi grada Virovitice koja je osvojena 1552. godine.³² Prvi put se područje orahovačkog kadiluka spominje 1545. godine koje se rasprostiralo preko valpovačkog, našičkog i podravskog područja, a 1553. godine se spominje i izdvajanje virovitičkog i valpovačkog kadiluka u kojem nahija Valpovo postaje sjedište zasebnog kadiluka koji je bio sudsko i upravno područje u vrijeme osmanskih osvajanja.³³ Valpovo, nakon turskog osvajanja, postalo je središte požeškog sandžaka u sastavu kadiluka što je uzrokovalo obnovu grada Valpova pod osmanskim upraviteljstvom.³⁴ Geopolitički položaj grada Valpova je utjecao na formiranje Valpova kao obrambene utvrde za obranu od neprijatelja. Područje grada Valpova je bilo prožeto brojnim džamijama, modernim kućama, medresom (vjerskom školom), kupalištima, gostionicama, islamskim vrtovima i slično.³⁵ Što se tiče administrativne uprave, Valpovo je pripadalo pod upravu pečuškog paše te je imalo izniman položaj zbog stanovanja sa dizdara sa svojim podanicima u gradu.³⁶ Bitna je i važnost grada Valpova na temelju prisutnosti konjaničkih postrojbi unutar grada.³⁷ Takva složena reformacija grada od strane Osmanlija nakon njegovog osvajanja je pretvorila grad Valpovo u jedno od najljepših i najbitnijih središta kontinentalne Hrvatske u razdoblju ranog novog vijeka.³⁸

³⁰ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 55.

³¹ *Isto*, 55.

³² *Isto*, 55-56.

³³ Pavo Živković, *Etnička i vjerska povijest Bosne, Slavonije i Srijema do konca XVII. stoljeća*, (Sarajevo, GRAFOTISAK Grude, 1996), 108.

³⁴ Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske* (Križevci, Veda d.o.o., 2013), 248.

³⁵ *Isto*, 248.

³⁶ Josip Bosendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, (Vinkovci, Slavonica, 1994), 321.

³⁷ *Isto*, 321.

³⁸ Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske*, 248.

Još jedna karakteristika po kojoj se Valpovo isticalo kao jedan od gradova u razvoju je bila porast stanovništva na području grada Valpova i Valpovštine zbog procesa rekolonizacije stanovništva koja se dogodila nakon osmanskog osvajanja.³⁹ Rekolonizacija se dogodila zbog pustošenja stanovništva tijekom ratnih sukoba Osmanlija u Slavoniji, no nakon obnove grada se vratilo iseljeno stanovništvo na način da su stanovnici koji su ostali na području grada Valpova na različite načine privlačili iseljenike te stanovnici koji bi privukli najviše iseljenika bi bili oslobođeni od osmanskog poreza.⁴⁰ Najviše doseljenih stanovništva je bilo među starosjedilačkim stanovništvom grada Valpova koje su većinom činili katolici i pravoslavni vlasni koji su se najviše doseljavali prema miholjačkom kraju na zapadu područja grada Valpova.⁴¹ Pretpostavlja se na temelju izvora da je u Valpovu živjelo oko 200 muslimanskih kućanstava te da je imalo posadu oko 200 janjičara.⁴² Na temelju popisa stanovništva Požeškog sandžaka iz 1579. godine se može vidjeti da je postojala očita promjena Valpova u imenovanju stanovnika s obzirom da su Osmanlije, osvajanjem grada Valpova, donijele brojna muslimanska imena na područje grada među kojima su najbrojnija imena bila: Mustafa, Abdi, Mahmud i Ibrahim.⁴³ Posljedica osmanskog osvajanja područja grada Valpova je bio proces pustošenja sela u kojem je od 40 naseljenih sela u srednjem vijeku ostalo njih 10, a najveće selo koje je preživjelo turske napade su bili Ladimirevci u kojima je ostalo živjeti 16 katoličkih obitelji, no u velikim porezima i neimaštini s obzirom da su Osmanlijama morali plaćati u porezu 3 forinte i desetinu svog poljoprivrednog uroda.⁴⁴ Gospodarska osnovica grada Valpova se temeljilo na islamskom obliku feudalizma poznatijem po nazivu spahijsko-timarskog sustava kojeg je karakteriziralo da prihod iz poljoprivrednih djelatnosti pripada sultanu.⁴⁵ Na kraju 16. stoljeća prema popisu stanovništva se izdvaja selo Petrijevci kao najveće selo sa 72 kuće te nekoliko ostalih većih sela poput Veliškovaca, Ivanovaca, Samatovaca, Brođanaca i drugih te se izdvajaju sela koja su totalno raseljena, poput Gata, Gorice i Ladimirevaca.⁴⁶ Prema izvorima se pretpostavlja da je u valpovačkoj nahiji, koja je bila najmanja administrativna jedinica u vrijeme osmanske vladavine, na kraju 16. stoljeća živjelo oko 7000 stanovnika iz čega je proizašao porez od oko 300 000 akči ili 2600 zlatnika.⁴⁷ Valpovo je bilo izrazito važno

³⁹ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 61.

⁴⁰ *Isto*, 61.

⁴¹ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 61.

⁴² Darko Grgić, *Ladimirevci: Drevno slavonsko selo*, 18.

⁴³ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 46.

⁴⁴ Darko Grgić, *Ladimirevci: Drevno slavonsko selo*, 18.

⁴⁵ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 40.

⁴⁶ *Isto*, 48.

⁴⁷ *Isto*, 49.

prometno središte u doba turske uprave i bitan strateški položaj u planiranju budućih napada za širenje po Slavoniji i kontinentalnoj Hrvatskoj općenito, a kao dokaz urbanog planiranja Osmanlije služe prometnice koje su Osmanlije izgradili, po kojima je Valpovo bilo izrazito važna prometna strateška točka.⁴⁸ Najbitnije kopnene prometnice su izgrađene u blizini velikih rijeka, a to su Drava i Dunav.⁴⁹ Uz rijeku Dravu je izgrađena prometnica koja se prostirala od Osijeka kroz Petrijevce, Valpovo i Donji Miholjac iz kojeg se granao put prema Pečuhu na sjeveru te prema Virovitici na zapadu.⁵⁰ Na mjestima koja su se nalazila uz glavnu prometnicu su se održavali sajmovi poput godišnjeg sajma u Valpovu, tjedna tržnica i godišnji sajam u Svetom Đurđu te sajam u naselju Karaš koji su podizali gospodarski i društveni razvoj osmanske Valpovštine tijekom razdoblja osmanske uprave.⁵¹

⁴⁸ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 67.

⁴⁹ *Isto*, 67.

⁵⁰ *Isto*, 67.

⁵¹ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 68.

6. Oslobođanje od osmanske vlasti krajem 17. stoljeća – temelj osnivanja vlastelinstva

Posljedica vladavine osmanske vojske na ovom području, kao i na brojnim područjima gdje su bile stacionirane osmanske trupe je pisala poznata bitka kod Beča koja je utjecala na zaustavljanje prodora osmanskih trupa u Europi 1683. godine kada je Jan Sobjeski porazio vojskovođu Karu Mustafu u bitci pred Bečom.⁵² Pobjeda Svete Lige je uzrokovala na postupno slabljenje i povlačenje osmanskih snaga na području srednje i jugoistočne Europe što je utjecalo na oslobođanje područja koja su bila pod osmanskom vlašću, među kojima je bila i regija Slavonija čije se oslobođanje odvijalo 80-ih i 90-ih godina 17. stoljeća te je posljedično uzrokovala na podizanju različitih vlastelinstava na tome području, a konačno oslobođenje Slavonije se datira na 1691. godinu.⁵³ Oslobođenje grada Valpova se odvijalo 1687. godine kada se predao Ahmed-aga doznajući za ulaz Habsburške vojske na put Drave iz Osijeka koja je bila predvođena generalom Hansom Dunnewaldom, a aga je tražio od generala da mu dopusti slobodan prijelaz sa svom pješadijom iz Valpova bez incidenata, što mu je general i dopustio.⁵⁴ Nakon toga je general stacionirao 150 pješaka i konjanika u valpovačkoj utvrdi i potvrdio oslobođenje grada od osmanskih snaga.⁵⁵ Situacija s kojom se područje Valpovštine borilo krajem 17. stoljeća je bio proces velikog demografskog pustošenja područja zbog velikih migracija i muslimanskog i kršćanskog stanovništva, muslimansko stanovništvo je migriralo zbog protunapada habsburške vojske, a kršćansko stanovništvo je prolazilo kroz proces uže unutarnje migracije naseljavajući obližnje šume i močvare oko gradskih područja kako bi izbjegli neprijateljsku vojsku jer su se bojali njihove odmazde.⁵⁶ Smatra se da je na području Miholjštine i Valpovštine krajem 17. stoljeća živjelo između 10 i 15 000 kršćanskih stanovnika koje je tijekom habsburškog osvajanja Slavonije živjelo u šumama i močvarama kako bi se mogli sakriti od osmanskih snaga na tome području, a muslimansko stanovništvo je pomagalo osmanskom vrhovništvu u opskrbi hrane, oružja i oruđa tijekom napada Habsburgovaca.⁵⁷ Na kraju su se privremene migracije kršćanskog stanovništva u obližnje šume i močvare isplatile iz razloga što su utjecale na stvaranje brojnih naselja te na iskorištavanje šuma i brojnih

⁵² Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 73.

⁵³ Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine* (Osijek: Print Kocijančić, 1993), 15.

⁵⁴ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 75-76.

⁵⁵ *Isto*, 75.

⁵⁶ *Isto*, 77.

⁵⁷ *Isto*, 76-77.

prirodnih resursa u okolici grada Valpova što je uzrokovalo na cjelokupni gospodarski razvoj komorske Valpovštine koja je bila na snazi početkom 18. stoljeća.⁵⁸

⁵⁸ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 77.

7. Slavonija u 18. stoljeću

Valpovačko vlastelinstvo se nalazilo na području donje Slavonije koje se rasprostiralo u istočnom međuriječju rijeke Drave, za razliku od gornjeg međuriječja gdje se rasprostirala „stara ili gornja“ Slavonija.⁵⁹ Područje Slavonije je bilo podijeljeno na Vojnu Krajinu i provincijal od 1702. godine zbog uspostavljanja Vojne Krajine kao obrambene jedinice.⁶⁰ Vojna Krajina se rasprostirala na jugu uz tok rijeke Save, a najveća naselja su bila Brod, Županja, Jasenovac i Gradiška, dok se provincijal nalazio sjevernije uz tokove Dunava i Drave kroz područja današnjeg zapadnog Srijema, Slavonije te zapadne Slavonije i Podravine, a najveća naselja su bila Vukovar, Osijek, Virovitica, Voćin, Valpovo, Požega, Pakrac i ostala manja naselja.⁶¹ Godine 1702., kada je izvršena i sama podjela slavonskog kraja, proveden je i prvi popis domaćinstava u kojem su različita domaćinstva bila raspodijeljena u distrikte, gospoštije, knežije i gradove.⁶² Status grada su imali Osijek i Požega koji su brojali oko 600 domaćinstava, status distrikta su imali Valpovo, Orahovica i Đakovo koji su imali najveći broj domaćinstava s obzirom na veliki broj okolnih sela oko njih, status gospoštije su imali brojna mjesta na južnom dijelu Slavonije, bliže toku rijeke Save poput Kutjeva, Velike, Gradišta i ostalih te je status knežije imalo područje Treštanovaca u blizini Požege koje je brojalo 187 domaćinstava.⁶³ Prema popisu domaćinstava iz 1702. godine u Slavoniji je bilo prisutno oko 5755 domaćinstava raspoređenih u oko 200 naseljenih mjesta.⁶⁴ Iz gospodarskog aspekta, može se reći da je Slavonija u 18. stoljeću bila u fazi gospodarske obnove i gradske rekonstrukcije i reorganizacije u svrhu uništavanja i poništavanja turske prisutnosti na području Slavonije što je uzrokovalo na određeno plansko modeliranje grada ovisno u kojem se djelu Slavonije nalazio određeni grad.⁶⁵ Mjesta u Vojnoj Krajini su bili izgrađena u svrhu proširenog vojnog kompleksa i u svrhu obrane od graničnih neprijatelja dok su se mjesta u provincijalnom djelu Slavonije gradili više u korist civilnih usluga, a ne vojnih.⁶⁶ Jedina iznimka je bio Slavonski Brod koji je bio iznimno važno obrambeno središte Vojne Krajine zbog svoje velike tvrđave te izrazito trgovačko središte zbog svog strateškog položaja na toku rijeke Save.⁶⁷ Dolazi i do promjene u

⁵⁹ „Slavonija“ Hrvatski institut za povijest, Pristup ostvaren: XX.VII.2024. <http://hips.hr/slavonija/>.

⁶⁰ Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736.godine*, 19.

⁶¹ *Isto*, 35.

⁶² *Isto*, 42.

⁶³ *Isto*, 42.

⁶⁴ *Isto*, 42.

⁶⁵ Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske*, 24.

⁶⁶ *Isto*, 24-25.

⁶⁷ Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske*, 24-25.

administrativnoj podjeli sredinom stoljeća. Pakračko-cernički, požeški i srijemski sandžak zamjenjuju ponovno ustanovljene županije koje su bile prisutne za vrijeme personalne unije Hrvatske i Ugarske. Prve među tim županijama su: virovitička, požeška i srijemska županija 1745. godine.⁶⁸ Proces gospodarske obnove nije tekao isključivo kroz prizmu obnove gradova već od obnove mikro karakteristika određenih domaćinstava poput popisa seljaka njihovih podavanja i veličine njihovih posjeda čime se regulirao odnos između vlastelina i seljaka.⁶⁹ Prvi takav pokušaj je bio Karlov patent koji je stupio na snagu 1737. godine zbog brojnih unutarnjih problema koje su uzrokovali nepovoljni odnosi između seljaka i vlastelina kroz prizmu velike seljačke tlake i velikih poreza što je povećalo neproduktivnost u seljačkoj proizvodnji, a to nije bilo povoljno s obzirom da je proizvodnja iz primarnih djelatnosti činila većinu prihoda na makro i mikro razini u razdoblju 18. stoljeća.⁷⁰ Takav sustav je utjecao na nastajanje sektora razbojnika koji su pravili probleme na području Slavonije te su čak i migrirali preko granice i prelazili na stranu Osmanskog Carstva.⁷¹ Zbog tih razloga je donesen Karlov urbar 1737. godine, koji se još naziva i Slavonski urbar, u 14 točaka koje se najviše tiču reguliranja odnosa između vlastelina i njegovih podložnika, odnos vlastelina i seljaka prema okolišu, reguliranje nameta na štetu podložnika te osnivanja zemaljske vlade sa središtem u Osijeku.⁷² Karlov urbar se nije zadržao na snazi, no 1756. godine Marija Terezija je donijela novi urbar koji je bio svrhovita nadopuna Karlovom urbaru s proširivanjem starih odredbi i uvođenjem izrazito moralnijih načela nego Karlov urbar.⁷³ Ta moralna načela se tiču ponajviše odnosom ljudi prema okolišu te međuodnosa ljudi kao dužnosti prema Bogu, a taj urbar se zadržao na snazi sve do ukidanja feudalnih odnosa na području prostora Slavonije 1848. godine.⁷⁴

⁶⁸ „Županija“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

Pristup ostvaren: XX.VII.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/zupanija>.

⁶⁹ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 108.

⁷⁰ *Isto*, 108.

⁷¹ *Isto*, 108.

⁷² *Isto*, 109.

⁷³ *Isto*, 113.

⁷⁴ *Isto*, 113.

8. Komorska uprava grada Valpova

Komorska uprava grada Valpova i Valpovštine je bila upravna jedinica koja je bila pod izravnom vlašću dvorske komore što znači da još uvijek nije dobilo status vlastelinstva odmah nakon oslobođenja od Osmanlija.⁷⁵ Dvorska uprava grada Valpova se uspostavila 1691. godine, nakon konačne pobjede habsburške vojske protiv Turaka u Slavoniji u bitci kod Slankamena, a ta uprava se sastojala od komorskog provizorata na čelu s nadzornikom Mihajlom Milekovićem i od zemaljskog nadzorništva na čelu s Martinom Zemljakom.⁷⁶ Upravo iz izvještaja komorske uprave se može zaključiti o krađama određenih zemaljskih gospodara nad podložničkim stanovništvom.⁷⁷ Najpoznatiji izvještaj je izvještaj Martina Zemljaka iz 1696. godine kada svjedoči o zemaljskom gospodaru generalu Guidu von Starhembergu koji je uzimao porez u naturalnim produktima tadašnjih primarnih djelatnosti poput žitarica, mesa, meda, ribe, maslaca i ostalih primarnih prehrambenih proizvoda od podložničkog stanovništva.⁷⁸ Stanje izravne komorske uprave grada Valpova i Valpovštine je trajala od 1687. godine do 1722. godine kada je grad Valpovo dobilo status vlastelinstva.⁷⁹ To je bilo stanje mikro gospodarske krize na području Valpovštine zbog pojačane vojne obrane protiv kuruka, ustanika iz ugarske protiv habsburške vlasti što je utjecalo na veća ulaganja u vojnu obranu koja se prostirala od središte uprave dvorske komore, Osijeka, do područja zapadne Miholjštine.⁸⁰ Takvo je stanje uzrokovalo povećavanje nameta i poreza nad seljačkim stanovništvom što je uzrokovalo veću neimaštinu i neproduktivnost na području grada Valpova i okolice.⁸¹ Zbog povećavanja nameta i poreza izbivale su brojne pritužbe podložničkog stanovništva na vojnu vlast koja je tada vladala.⁸² Porezi su se najviše doticali prijevoz određenih prehrambenih ili vojno-iskoristivih sredstava, ulaganja u gradnje različitih vojnih fortifikacija u korist obrane te određenih radnih renti u korist habsburške vojske.⁸³ Nakon još jedne pobjede protiv Osmanlija 1697. godine, donesena je odluka o stvaranju komisija u korist reguliranja nameta kako bi se spriječili određeni unutarnji nemiri na zemaljskim područjima u Slavoniji.⁸⁴ Glavne reforme tih komisija

⁷⁵ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 93.

⁷⁶ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 60.

⁷⁷ *Isto*, 61.

⁷⁸ *Isto*, 61.

⁷⁹ Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske*, 248.

⁸⁰ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 93.

⁸¹ *Isto*, 93.

⁸² *Isto*, 94.

⁸³ *Isto*, 94.

⁸⁴ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 61.

su bile provođenje popisa stanovništva i domaćinstava te pokušaj reguliranja nameta i sprječavanje krađa zemaljskih gospodara nad podložničkim stanovništvom.⁸⁵ Na čelu tih operacija je postavljen Iz izvještaja grofa Caraffe koji je bio na čelu komisija te je često boravio u Valpovu, može se saznati da su stanovnici Valpova besplatno radili na izgradnji obrambene utvrde u Osijeku, kosili sijeno, sjekli drva za ogrjev te prevozili drvo za Osijek i Petrovaradin, kao razlog odrađivanja besplatnih radova se smatra kako je stanovništvo radilo zbog straha od tuđinske vlasti.⁸⁶ Iako su postojale brojne komisije u korist reguliranja nameta poput Caraffinih komisija, može se zaključiti da dolaskom habsburške vlasti nije smanjen namet i porez podložničkom stanovništvu, već je pritisak za plaćanje poreza ostao isti kao i za vrijeme osmanske uprave.⁸⁷ Posljedice krucijalnih ratnih sukoba s Turcima, unutarnji ustanci kuruca te unutarnji nemiri među podložnim stanovništvom se može vidjeti u negativnim demografskim kretanjama valpovačkog stanovništva na početku 18. stoljeća iz popisa stanovništva i naseljenih mjesta Gabriela Hapsza na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće koji svjedoči o izumiranju do tada 49 naseljenih mjesta na području Valpovštine.⁸⁸ Pojedini autori koji su se bavili proučavanjem dijelova kontinentalne Hrvatske kroz povijest, poput Mažurana i Sučića zaključuju da se vrijeme turske vladavine čini kao doba većeg mira nego za vrijeme uprave dvorske komore, posebice na području Valpovštine zbog veće sigurnosti stanovnika, povoljnih uvjeta života i plaćene građanske aktivacije i obveza.⁸⁹

⁸⁵ *Isto*, 61.

⁸⁶ *Isto*, 62.

⁸⁷ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 93.

⁸⁸ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 62.

⁸⁹ *Isto*, 62.

9. Vlastelinsko razdoblje

9.1. Postanak i sastav vlastelinstva Valpovo

Veliki doprinos nastanku valpovačkog vlastelinstva u 18. stoljeću je dala prva bitka i prva pobjeda Habsburgovaca nad Osmanlijama u 18. stoljeću koja je rezultirala mirom u Požarevcu 1718. godina, taj mir je utjecao na dvorsku komoru da smanji troškove vezane za stvaranje obrambenog zida u Slavoniji zbog izrazito manje opasnosti Osmanskog Carstva na tome području zbog njihovog protjerivanja.⁹⁰ Zbog ratnih događanja koja su praznila državnu blagajnu, komora je odlučila prodati veleposjede u Slavoniji koji su ostali pod njihovom upravom, a među njima je bilo i područje grada Valpova i okolice do Petrijevacu koje je prodano Petru II. Antunu Hilleprandu von Prandauu na Staru godinu 1721. godine za 100 000 forinti.⁹¹ Iz popisa domaćinstava i sela koja su bila smještena na području valpovačkog vlastelinstva može se vidjeti da je službeno spojeno područje Valpovštine i Miholjštine u jednu administrativnu cjelinu koja se prostire od petrijevačkog područja na istoku do sela koja su se nalazila zapadno od Miholjca, poput Moslavine, Viljeva, Radikovaca i sličnih sela te se također može vidjeti rasprostiranje valpovačkog vlastelinstva na neka našička područja poput područja Budimaca, Poganovaca, Koške i Šaptinovaca sveukupnim posjedom oko 900 kilometara kvadratnih.⁹² Miholjac Donji je bio sjedište zapadnog djela vlastelinstva, a zanimljiva je činjenica da, iako je Valpovo bilo sjedište istočnog djela vlastelinstva i sveukupnog vlastelinstva, Petrijevcu su bili najveće naselje unutar vlastelinstva s najvećim brojem domaćinstava, 1415, i najvećim brojem biljnog i životinjskog bogatstva.⁹³ Na temelju svih tih podataka se može zaključiti kako je najveću ekonomsku dobit na mikro i makro razini vlastelinstva proizlazilo iz primarnih djelatnosti te da su ekonomsku snagu vlastelinstva činile poljoprivredna i stočarska proizvodnja, a ponajviše uzgoj svinja.⁹⁴ Upravu valpovačkog vlastelinstva nije izravno držao Petar II. Prandau zbog poslova koje je obavljao u Beču, nego je vladao preko posrednika u vladavini dajući vladajuće mogućnosti svojim podanicima koji su živjeli u Valpovu.⁹⁵ Tako je prvi upravitelj vlastelinstva u Valpovu bio Stjepan Szarka koji je vladao od 1722. godine do 1724. godine te je on postavio poneke vlastelinske upravne temelje na području Valpova, poput izabiranja određenih službenika koji su mu trebali pomoći u

⁹⁰ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 71.

⁹¹ Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann* (izložba DAOS, Osijek- Valpovo, 2018), 16.

⁹² Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736.godine*, 361-362.

⁹³ *Isto*, 362.

⁹⁴ *Isto*, 362.

⁹⁵ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 71.

njegovom upraviteljstvu i plan obnove dvorca i dvorske kapele nakon ratnih sukoba što je i učinio 1723. godine o čemu svjedoči izvještaj o trošku popravka dvorske kapele Valpovo koji se procjenjuje na 3000 forinti. No, njegova najbitnija društvena reforma je bila gradnja valpovačke pivovare u centru grada koja je bila središte društvenih zbivanja grada Valpova u 18. stoljeću. Szarka je naslijedio Venceslav Anneis koji je bio upravitelj vlastelinstva do 1736. godine te se njegovo upraviteljstvo odvija u brojnim građevinskim organizacijama i reorganizacijama grada Valpova poput totalne obnove dvora i dvorske kapele, gradnje župne crkve, stambenih zgrada te podizanje brojnih uredskih prostorija i gospodarskih zgrada. Njegova vladavina je bila loša po život za valpovačkog i općenito slavonskog seljaka zbog povećanja nameta i poreza koje je nastalo kao posljedica troškova za građevinske reforme unutar grada Valpova.⁹⁶

⁹⁶ Ive Mažuran, Valpovo – *Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 71-72.

9.2. Obrazovni i kulturni razvoj grada Valpova za vrijeme vlastelinstva

Kulturni razvoj grada Valpova za vrijeme vlastelinstva se najviše tumači kroz prizmu izrazito brze i efikasne obnove dvorca i dvorske kapelice nakon dolaska vlastelina na vlast čija je rekuperacija završena u dvije godine nakon dolaska na vlast, 1724. godine. Dolazi do kulturnog razvoja grada Valpova gradnjom župne crkve u Valpovu 1736. godine koja je bila prva vjerska ustanova nakon oslobođenja od turske vlasti. Obrazovni razvoj Valpovštine se temelji na izgradnji mreža obrazovnih institucija kroz čitavo područje vlastelinstva te se ponajviše na drugu polovicu 18. stoljeća, iako je prva škola, koja je otvorena na području Miholjca bila otvorena 1738. godine prema izvoru iz miholjačke župe. Prva škola na području grada Valpova koja je označila početak obrazovne djelatnosti na tome području je bila osnovana 1754. godine pod vodstvom vlastelinskog službenika zaduženog za obrazovanje, a prva civilna škola je osnovana 20 godina kasnije, 1774. godine, koju je pohađalo 20 učenika na području grada Valpova. 1782. godine, prema podacima iz valpovačke župe, obrazovna djelatnost grada Valpova se proširila i na manja naselja, gdje se ubilježava obrazovna aktivnost učitelja Đure Ledajja po manjim naseljima, poput Ladimirevaca, Ivanovaca i sličnih manjih naselja. Obrazovne aktivnosti dodatno se razvijaju u prvoj polovici 19. stoljeća kada se osnivaju zasebne obrazovne ustanove u manjim mjestima, poput školske zgrade u Viljevu 1834. godine, područne škole u Šljivoševcima, Podgajcima i Radikovcima 1835. godine, te dolazi do proširivanja spektra obrazovanja osnivanjem prve specijalizacijske glazbene škole u Miholjcu 1835. godine koju je osnovao Karl Prandau nabavljanjem raznih glazbenih instrumenata s područja Ugarske.⁹⁷

⁹⁷ Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann*, 19.

9.3. Gospodarski život na području Valpova u vrijeme vlastelinske uprave

Što se tiče odnosa između podložničkog stanovništva i vlastelinske uprave, oni su se odvijali kroz nametanja besplatnog rada i poreza i nameta te kako su određeni urbari djelovali na vlastelinske upravitelje da rekonstruiraju svoj odnos prema podložničkom stanovništvu.⁹⁸ Ono što se može zaključiti da je oslobođenje od turske vlasti uvjetovalo razvoj poljoprivrede, obrta i trgovine, no da uvjeti rada i nisu nešto pretjerano povoljnije regulirani.⁹⁹ Od imenovanja prvog upravitelja, Stjepana Szarke 1722. godine, težilo se ostvarivanju gospodarske isplativosti koja se regulirala kroz prizmu isušivanja močvara kako bi se iskoristili prirodni resursi za određenu produktivnost, rekonstrukcije građevina i stvaranja određenih kulturnih znamenitosti što je koštalo i to je posljedično uzrokovalo na povećanje besplatnog rada i povećavanje nameta.¹⁰⁰ Sam taj proces povećavanja nameta i besplatnog rada je utjecao na povećavanju stope razbojničkog stanovništva na području vlastelinstva koje najviše dolazi do izražaja za vrijeme Anneisovog upraviteljstva koji je nastavio s jednakom politikom svog prethodnika na upraviteljskom mjestu te se smatra da je upravo zbog tog razbojništva, upravitelj Anneis i napustio svoj položaj upravitelja vlastelinstva.¹⁰¹ Nakon upravitelja Anneisa dolazi vlastelin Sebastijan Freudhofer 1736. godine te biva upraviteljem u vrijeme donošenja urbara za Slavoniju koji trebaju regulirati odnose između vlastelina i podložničkog stanovništva.¹⁰² Uvođenjem urbara, sam upravitelj se, kao i ostali prijašnji upravitelji, nije pridržavao vlastelinskih odnosa i urbarskih točaka i prisiljavao je stanovništvo na besplatan zemaljski rad.¹⁰³ Valpovština je u vrijeme vlastelinskih poreza bila podijeljena na 220 selišta, a jedno selište je definicija za jednu gospodarsku jedinicu koja se sastojala od zemlje, kuće, okućnice, livade, šume i vode, a u selištu je živio kmet koji je obrađivao zemlju vlastelinskog vlasništva i njegova obitelj, više selišta je činilo selo.¹⁰⁴ Seliste je predstavljalo temelj poreza kojeg je kmet morao plaćati vlastelinskom upravitelju i temelj besplatnog rada kroz prizmu obrađivanja zemlje u korist štednje troškova plaćanja kmetu.¹⁰⁵ Osim primarnih djelatnosti, koje su u jednom pogledu pokazivale oblike produktivnosti i profita, došlo je i do razvoja obrta te

⁹⁸ Vilim Čuržik, *Novi gospodari Valpovštine* (Osijek, LITOKARTON, 1989), 28

⁹⁹ *Isto*, 28.

¹⁰⁰ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 72.

¹⁰¹ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 104-105.

¹⁰² Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 74.

¹⁰³ *Isto*, 74.

¹⁰⁴ Vilim Čuržik, *Novi gospodari Valpovštine*, 29.

¹⁰⁵ *Isto*, 29.

trgovine kao temelj ojačavanja društvenog života na području grada Valpova.¹⁰⁶ Ono što je prethodilo razvoju obrta je bilo gradnja cesta koja se odvijala nakon oslobođenja od Turaka paralelno s procesom isušivanja močvara kako bi se mogli izgraditi cestovni putevi s ciljem povezivanja sela unutar područja vlastelinstva.¹⁰⁷ Izgrađene su ceste koje su spajale Košku i Bizovac, Valpovo i Donji Miholjac te Donji Miholjac i Moslavinu te je to omogućilo veću povezanosti između određenih mjesta unutar vlastelinstva.¹⁰⁸ Što se tiče razvoja obrta i nekih uslužnih djelatnosti na području grada Valpova, temelj tih radnji predstavlja gradska pivovara koja je na godišnjoj bazi proizvodila više od 800 000 litara piva i predstavljala je temelj valpovačkog društvenog života u razdoblju vlastelinskog upraviteljstva.¹⁰⁹ Osim pivovare, na području grada Valpova je bilo brojnih vlasnika mlinova, tkaonica, tvornica papira, šibica, strojeva, prerade drveta, predionica, radionica, trgovina, gostionica i sličnih djelatnosti.¹¹⁰ Sam proces razvoja obrta je utjecao na globalizaciju valpovačkog područja zbog privlačenja pažnje stranaca da se dosele na područje Valpova i pokrenu svoj vlastiti obrt o čemu govori podatak da se za vrijeme valpovačkog vlastelinstva doselilo preko 400 Nijemaca uz veliku podršku vlastelinskog upraviteljstva.¹¹¹ Što se tiče proizvodnje unutar sektora primarnih djelatnosti, najraširenije djelatnosti su bile stočarstvo, ribarstvo i poljoprivreda te je takav uzgoj ponajviše prevladavao u selima u okolici Valpova.¹¹² Ponajviše je prevladavao uzgoj svinja, koje su bile brojčano nadmoćnije u sektoru domaćih životinja, no također su bile prisutne koze, ovce, krave, volovi, konji te čak i uzgoj pčela.¹¹³ Što se tiče poljoprivredne proizvodnje, najveću ekonomsku dobit je proizvodila pšenica čija je obrada bila rasprostranjena po cijeloj Slavoniji te je njena produktivnost bila i razlog pretvaranja šuma u oranice kako bi se povećala produktivnost pšenične proizvodnje, a vlastelinsko gospodarstvo je bilo organizirano u alodijalno gospodarstvo.¹¹⁴ Unatoč razvoju obrta i trgovine na području vlastelinstva u 18. stoljeću, većina autora zaključuje da je glavna ekonomska snaga vlastelinstva proizlazila iz sektora primarnih djelatnosti, ponajviše stočarstva i poljoprivrede te da je svaki kmet raspolagao s velikom količinom domaćih životinja i obradive površine za obrađivanje.¹¹⁵

¹⁰⁶ Vilim Čuržik, *Novi gospodari Valpovštine*, 29.

¹⁰⁷ *Isto*, 29.

¹⁰⁸ *Isto*, 29.

¹⁰⁹ *Isto*, 29.

¹¹⁰ *Isto*, 30.

¹¹¹ *Isto*, 30-31.

¹¹² Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, 361-362.

¹¹³ *Isto*, 362.

¹¹⁴ Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann*, 17.

¹¹⁵ Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, 362.

9.4. Mlinarstvo kao temeljni koncept društvenog života grada Valpova

Mlinarstvo je bio jedan od najreprezentativnijih pokazatelja međuodnosa između stanovništva i močvarnog okoliša te između vlastelinstva i stanovništva kroz prizmu prijelaza iz feudalnih odnosa feudalca i kmeta u kapitalističke odnose u agrarnoj proizvodnji.¹¹⁶ Mlinovi su bili središte gospodarskih odnosa zbog najviše kapitala kojim su pridonosili te su bili središte društvenih odnosa zbog najveće koncentracije stanovništva i najviše pokušaja razbojničkih djela oko mlinova.¹¹⁷ Najveći broj mlinova je bio smješten u blizini najprometnijih središta vlastelinstva, Valpova, Petrijevac i Miholjca te uz glavnu rijeku Dravu koja je prolazila kroz područje vlastelinstva, no mlinovi su bili smješteni uz manja središta poput mlina u Radikovcima i Beničancima na području Miholjca te uz manje rijeke poput Karašice i Vučice kada se mlinarstvo razvilo nakon procesa isušivanja močvara u prvoj polovici 18. stoljeća.¹¹⁸ U prvoj polovici 18. stoljeća postojali su brojni nepošteni zakoni i u sektoru mlinarstva od strane vlastelina prema podložničkom stanovništvu koji su regulirani slavonskim urbarom Marije Terezije 1756. godine što je utjecalo na smanjivanje poreza i nameta od mlinarskog profita na području posjeda valpovačkog vlastelinstva.¹¹⁹

¹¹⁶ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 167.

¹¹⁷ *Isto*, 176.

¹¹⁸ *Isto*, 177.

¹¹⁹ *Isto*, 178-179.

10. Životinjski svijet Valpovštine

10.1. Domaće životinje

Unatoč razvoju obrtništva u vrijeme valpovačkog vlastelinstva prve polovice 18. stoljeća, primarne djelatnosti koje su davale kapital podložničkom stanovništvu su i dalje bile stočarstvo i poljodjelstvo, a među najvažnijim domaćim životinjama se smatraju konj i vol.¹²⁰ Konji, kao i volovi su bili izrazito raširena životinja na području međuriječja Save i Drave te su sudjelovali u fizičkim poslovima kako bi olakšali ljudima posao u poljodjelstvu i u prijevozu određenih sredstava oruđa i produkata rada kako bi uštedili vrijeme prijevoza sredstava.¹²¹ Konji, osim prijevozne uloge, su imali i ratnu ulogu stvaranjem konjaničkog sektora koji je veliku ulogu imao u borbama oslobođenja protiv Turaka krajem 17. stoljeća te protiv razbojničkog ugarskog stanovništva početkom 18. stoljeća u razdoblju komorske Valpovštine.¹²² Konji i volovi su također koristili kao prijevozno sredstvo drva za ogrjev svake zime dovodeći drvo iz susjednih šuma do obližnjih naselja te se paralelno s tim procesom mjerila udaljenost od jedne određene lokacije do druge.¹²³ Tijekom razbojničkih procesa na području posjeda valpovačkog vlastelinstva, konji su bili glavna meta za krađu zbog svoje skupocjenosti te važnosti u prometnim i društvenim procesima u 18. stoljeću na području vlastelinstva.¹²⁴ Volovi, zbog veće snage od konja su se najčešće koristili u primarnim djelatnostima, za potrebe obrade zemlje te su se nakon nekoliko godina prodavali u slučaju gojenja ili starosti.¹²⁵ Postoje brojni izvori koji svjedoče o važnosti domaćih životinja konja i vola u brojnim primarnim djelatnostima valpovačkog vlastelinskog posjeda, a glavni izvori su preživjeli cjenici koji svjedoče o cijenama naplate za jednu vuču zemlje vola ili konja ili prijevoz konjem od jednog područja vlastelinstva do drugog, prijelaz iz jednog vlastelinstva u drugo ili naplatu prolaska konjem za pripadnike stranog vlastelinstva kroz valpovačko vlastelinstvo.¹²⁶ Što se tiče uzgoja ostalih domaćih životinja, ponajviše je prevladavao uzgoj svinja, koje su bile brojčano nadmoćnije u sektoru domaćih životinja, no također su bile prisutne koze, ovce, krave te čak i uzgoj pčela uz prisustvo ribarstva na susjednim rijekama i ribnjacima.¹²⁷

¹²⁰ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 208.

¹²¹ *Isto*, 208.

¹²² *Isto*, 208.

¹²³ *Isto*, 209.

¹²⁴ *Isto*, 210.

¹²⁵ *Isto*, 211.

¹²⁶ *Isto*, 210,212.

¹²⁷ Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736.godine*, 362.

10.2. Divlje životinje na posjedu valpovačkog vlastelinstva

Najveći broj divljih životinja na području posjeda valpovačkog vlastelinstva se nalazio u blizini močvara te susjednih rijeka, a taj broj se smanjio isušivanjem močvara početkom 18. stoljeća. U blizini rijeka i močvara od divljih životinja su zabilježene samo male ribe i rakovi u okolišu rijeka Vučice i Karašice. Najveći problem s divljim životinjama na području vlastelinstva je bilo ubijanje domaćih životinja od strane divljih zbog toga što su domaće životinje bile prepuštene same sebi na pašnjacima. Najveći problem su stvarali vukovi i medvjedi koji su ubijali svinje, krave i ovce te unatoč zapovijedi baruna Petra Prandaua da se podložničkom stanovništvu zabrani lov, morao je ponovno dopustiti lov na medvjede kako ne bi došlo do značajne redukcije domaćih životinja. Zbog toga je došlo do lova na medvjede, koji su izumrli na području šuma valpovačkog vlastelinstva do sredine 19. stoljeća.¹²⁸

¹²⁸ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 212-213.

11. Obitelj Prandau – Normann

11.1. Podrijetlo obitelji

Podrijetlo obitelji Prandauu potječe iz habsburške pokrajine Tirola na današnjem teritoriju Austrije pod starim prezimenom Hilleprand.¹²⁹ Ugled obitelji je stečen tako što su bili vojni zapovjednici u ratnim sukobima, stoga se prvi puta obitelj Prandauu i spominje kroz vojne ugled 1579. godine kada je Rudolf II., tadašnji vladar Habsburške Monarhije, darovao status plemića.¹³⁰ Vitešku čast su dobili od cara Leopolda I. u Beču 1674. godine nakon provale neprijateljske vojske i spaljivanja njihovog imanja u Tirolu, a ugled kojeg je nosila titula viteza i plemića nakon 1874. godine je omogućila prodavanje vlastelinskog područja grada Valpova upravo njima.¹³¹ Omogućeno im je jer je Petar Hilleprand von Prandau 1700. godine dobio titulu ugarskog komornika i carskog dvorskog komorskog vijećnika, a 1704. godine Petar je potvrdio svoje barunstvo dobivanjem titule baruna što mu je omogućilo upraviteljstvo nad budućim prodanim vlastelinskim posjedom od strane dvorske komore nakon rata s Osmanlijama.¹³² Uz vlast valpovačkog vlastelinstva, Petar II. Antun je bio diplomat na dvorcu u Istanbulu, vijećnik dvorske komore u Beču te je radio kao savjetnik na Universal-Bancalitati.¹³³ Imao je tri kćerke s prvom ženom kojima je ostavio nasljeđe valpovačkog vlastelinstva i jednog sina sa drugom ženom kojem nije dao posjed valpovačkog vlastelinstva već zbog njegove maloljetnosti i svoje starosti je stavio posjed u zakup.¹³⁴ Njegova uloga za vlastelinstvo nije bila da on tamo boravi stalno, imao je svoje upravitelje koji su živjeli na području Valpova i slali mu obavijesti i izvješća o događanjima unutar valpovačkog vlastelinstva dok je on provodio u svojoj kući u Beču te je također preko svojih upravitelja ubirao porez od domaćeg stanovništva.¹³⁵

¹²⁹ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća* (Osijek, gradska tiskara, 1994), 23.

¹³⁰ *Isto*, 23.

¹³¹ *Isto*, 23.

¹³² *Isto*, 23.

¹³³ Mihael Sučić, *Počeci habsburške Valpovštine*, 101-102.

¹³⁴ *Isto*, 101-102.

¹³⁵ *Isto*, 101-102.

11.2. Svakodnevni život unutar vlastelinske obitelji

Što se tiče isključivo 18. stoljeća može se reći da je postojanost vlastelinske obitelji bila isključivo ograničena na valpovački dvorac izgrađen 1722. godine te da valpovačko prebivalište nije bilo stalno naseljeno od strane vlastelinske obitelji.¹³⁶ Barun Petar Prandau nije boravio stalno u Valpovu, već je živio u Beču, a s Valpovom je održavao kontakt preko svojih vlastelinskih podložnika koji su regulirali normalno funkcioniranje vlastelinstva dok mu je izgrađen dvorac u Valpovu služio kao neki oblik vikendice koju je povremeno posjećivao.¹³⁷ Unatoč svom izbivanju van grada, barun Petar Prandau je podizao brojne ustanove za podizanje društvenog života na veću razinu unutar grada, a vrhunac mu je bio podizanje pivovare 1724. godine.¹³⁸ Također, unatoč izbivanju baruna, kohezija između vlastelina na vlasti u gradu Valpovu i cjelokupnog stanovništva je bila pozitivna, funkcionalna te se odvijala na međusobnom gospodarskom uzdržavanju, a najbolji pokazatelj je opskrbljivanje stanovništva brašnom, svježim mesom, sirom, pivom, vinom i rakijom preko vlastelinske obitelji te je taj način opskrbe funkcionirao sve do ukinuća kmetstva 1848. godine.¹³⁹ Također, uvedena je i proizvodnja potaše, kalijevog karbonata u šumama kod područja Koške koja je bila nužna za proizvodnju stakla.¹⁴⁰ Može se zaključiti da takvom vrstom gospodarsko društvenih odnosa se vlastelinska obitelj odmicala od klasičnih feudalnih odnosa prema kapitalističkim odnosima u agrarno – proizvodnom procesu.¹⁴¹ Tijekom 19. stoljeća, osim otvaranja škola, vlastelinske obitelji su poticale brojne kulturne ustanove koje bi podigle Valpovo na veću kulturnu razinu poput otvaranja kazališta, perivoja i sličnih građevina.¹⁴² Također, tijekom razdoblja 19. stoljeća se može primijetiti veća prisutnost vlastelinstva u Valpovu, a o tome nam svjedoči grobnica Josipa Ignjata Žigmunda Hillepranda von Prandaua koja se nalazi u Valpovu, što implicira da je barun provodio svakodnevni život u Valpovu do smrti.¹⁴³ Pojedinci vlastelinske obitelji su bili veliki zaljubljenici u glazbu o čemu govore velike ostavštine tiskanih mjuzikla koje su bile dar orkestra za vlastelinsku obitelj u 18. i 19. stoljeću.¹⁴⁴ Također, ljubav prema glazbi se kristalizira i kroz karijeru Karla Prandaua koji je bio skladatelj, glazbenik i trgovac

¹³⁶ Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann*, 197.

¹³⁷ *Isto*, 197.

¹³⁸ Vilim Čuržik, *Novi gospodari Valpovštine*, 29.

¹³⁹ Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann*, 197.

¹⁴⁰ *Isto*, 197.

¹⁴¹ Igor Karaman, *Iz Prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje, studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.* (Osijek, Grafika, 1997), 11.

¹⁴² Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann*, 198.

¹⁴³ *Isto*, 197-198.

¹⁴⁴ *Isto*, 203.

glazbenih instrumenata u 19. stoljeću, a najpoznatija skladba mu je bila Jelačićev Marš koju je skladao u čast banu Josipu Jelačiću.¹⁴⁵ Što se tiče vjerskog života, poznata je činjenica da je vlastelinska obitelj bila rimokatoličke vjere o čemu svjedoče brojni misali, molitvenici i uspomene iz vjerskog života.¹⁴⁶ Dva najpoznatija pronađena molitvenika su *Misale Romanum* (1792.) i *Misae in agendum defenctorum* (1740.)¹⁴⁷

¹⁴⁵ *Isto*, 203.

¹⁴⁶ *Isto*, 204.

¹⁴⁷ *Isto*, 204.

12. Vlastelinstvo u kasnom 18. stoljeću i na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

12.1. Prodaja Valpovačkog vlastelinstva

Četiri godine prije svoje smrti, 1763. godine, barun Petar nakon nekoliko svađa s tadašnjim županom virovitičke županije kojoj je vlastelinstvo grada Valpova pripadalo, odlučio je dati svoje vlastelinstvo u zakup Ivanu Kapistranu Adamoviću Čepinskom.¹⁴⁸ Visina godišnje zakupnine je dogovorena na 12 000 forinti.¹⁴⁹ Tim činom je započelo zakupničko razdoblje valpovačkog posjeda koje je trajalo do 1790. godine, a bilo je obilježeno rastrošnom vlašću baruna Josipa Ignaca te promjenom nekoliko zakupnika među kojima se ističe Stjepan Nađ koji se obogatio kaznom Josipa Ignaca i njegovim kršenjem zakupničkog ugovora 1775. godine.¹⁵⁰ Zakupničko razdoblje grada Valpova je obilježeno zaduživanjem baruna Josipa Ignaca koji se zadužio novčanom vrijednošću od oko 700 000 forinti.¹⁵¹ 1790. godine je barun Josip došao u Valpovo, iako je 1781. godine izjavio da ne želi uopće živjeti na području Valpova, te prekinuo ugovor o zakupu vlastelinstva čime završava zakupničko razdoblje valpovačkog vlastelinskog posjeda.¹⁵²

¹⁴⁸ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, 26.

¹⁴⁹ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 75.

¹⁵⁰ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, 26-27.

¹⁵¹ *Isto*, 27.

¹⁵² Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 75-76.

12.2. Stanje na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Novo razdoblje vlastelinstva nakon razdoblja zakupa započinje ženidbom baruna Josipa Ignaca von Prandau s groficom Marijom Pejačević što označuje barunov dolazak i trajnu nastambu u Valpovu 1790. godine, a razdoblje karakterizira izbavljanje posjeda valpovačkog vlastelinstva iz dugova baruna.¹⁵³ Kako bi izbavio valpovačko vlastelinstvo iz dugova, barun se koristio isključivo prihodima iz primarnih i uslužnih djelatnosti poput proizvodnje i prodaje žitarica, uzgoja i prodaje stoke, točenja piva, vina i rakije te davanja krčmi u zakup.¹⁵⁴ Što se tiče građevinskih reformi obnovio je dvorsku kapelicu te je izgradio crkvu protiv kuge u kvartu zelenog brijega na ulazu u grad Valpovo 1795, taj čin je utjecao na povećanje socijalne kohezije između stanovništva i vlastelinske vlasti.¹⁵⁵ Kapelica nosi naziv prema svetom Roku, zaštitniku od kuge, a unutar kapelice se nalazi i grobnica baruna Prandau.¹⁵⁶ Tijekom svog upravljanja vlastelinstvom, barun Josip Ignac je imao svog posrednika u komunikaciji s Bečom zbog svojih nostalgičnih osjećaja prema prvotnom mjestu stanovanja i znatiželjom o događajima koji se događaju oko carskog dvora na kraju 18. stoljeća.¹⁵⁷ Njegovo ime je bilo Karl Wald, koji osim što je izvještavao baruna o događajima na carskom dvoru jednom mjesečno, mu je redovito govorio zanimljive činjenice o području Slavonije i valpovačkog posjeda kako bi upoznao baruna s područjem u kojem živi, također mu je pisao i o ratovima s Napoleonom, zbivanjima u Francuskoj te ga je izvještavao o drugim važnim političkim i društvenim događajima koji su se odvijali krajem 18. stoljeća.¹⁵⁸ Godine 1802. je došlo do velikog požara u Valpovu u kojem je rekonstruirani dvorac baruna Josipa Ignaca izgorio.¹⁵⁹ Požar, iako je ugašen bez ljudskih žrtava, je uzeo svoje posljedice uništivši vlastelinski arhiv i vlastelinsku knjižnicu.¹⁶⁰ Nakon požara, vlastelinski upravitelj je dao izgraditi novi dvorac na 2 kata i s tornjem visokim 37 metara.¹⁶¹ Paralelno s rekonstrukcijom valpovačkog dvorca nakon požara je proveden proces popisa stanovništva 1804. koji svjedoče o stanovanju više od 33 000 osoba na području vlastelinskog posjeda Valpovo u ukupnom broju od 3225 kuća.¹⁶² Obnova valpovačkog dvorca

¹⁵³ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 86.

¹⁵⁴ *Isto*, 87.

¹⁵⁵ *Isto*, 88.

¹⁵⁶ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, 30.

¹⁵⁷ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 87.

¹⁵⁸ *Isto*, 87-88.

¹⁵⁹ Skupina autora, *Odsjeci prošlosti III.* (Valpovo, GRO Slovo, 1987), 6.

¹⁶⁰ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, 30.

¹⁶¹ *Isto*, 30.

¹⁶² Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 88-89.

je završena 1810. godine.¹⁶³ Barun Josip Ignac je umro 13. listopada 1816. godine te je, unatoč velikom dugu na početku svog upraviteljstva, ostavio potpuno obnovljen valpovački dvorac, velik broj ukrasnih predmeta i artefakata koji su doprinijeli kulturnom razvoju valpovačkog vlastelinskog posjeda, veliki broj izgrađenih župa na području Valpova i okolnih naselja, park oko dvorca te velik broj obnovljenih mostova i perivoja koji su doprinijeli razvoju prometa na području valpovačkog vlastelinstva. Upraviteljstvo nad valpovačkim vlastelinskim posjedom su naslijedili njegova dva sina Karlo Sigismund i Gustav, a budući da je sin Gustav bio maloljetan, upraviteljstvo nad vlastelinstvom umjesto njega je preuzela žena pokojnog baruna, Marija Ana grofica Pejačević. Zbog više upravitelja na vlasti, odlučeno je da će se vlastelinstvo podijeliti na više dijelova ugovorom iz 1831. godine. Barunu Karlu je pripalo područje oko Miholjca, a Gustavu i njegovoj majci područje oko grada Valpova i valpovačkog dvorca. No, što se tiče načina upravljanja vlastelinstvom se u nje nešto previše promijenilo u usporedbi s vlašću baruna Josipa Ignaca.¹⁶⁴

¹⁶³ Isto, 94.

¹⁶⁴ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 94-96.

13. Zaključak

Područje grada Valpova, kao i mnogi hrvatski krajevi, kroz povijest su bili suočeni s tuđinskom vlašću koja je donijela neke nove kulturne osobine te otvarala različite puteve gospodarskom razvoju, a put prema gospodarskom razvoju grada Valpova je otvoren u 18. stoljeću dolaskom barunske obitelji Prandau na čelo uprave.¹⁶⁵ Barunska uprava nad gradom je omogućila gospodarski razvoj grada Valpova kapitalnim iskorištavanjem djelatnosti koje su omogućavale ekonomski razvoj grada Valpova poput stočarstva, ratarstva, mlinarstva, lova i različitih obrtničkih usluga.¹⁶⁶ Putem gospodarskog razvoja grada Valpova se povećao i društveni razvoj na način otvaranja uslužnih centara poput valpovačke pivovare, koja je bila središte društvenih događanja na tome području, te globaliziranjem grada Valpova na način da su se privlačili strani djelatnici iz Austrije za rad u obrtničkim djelatnostima.¹⁶⁷ Barunska obitelj, koja je upravljala upraviteljstvom, je poticala razvoj prosvjete na području grada Valpova otvaranjem brojnih škola, poput valpovačke škole otvorene na kraju 18. stoljeća i brojnih područnih škola, kao i glazbene škole u Miholjcu u prvoj polovici 19. stoljeća.¹⁶⁸ Što se tiče kulturnih djelatnosti, može se istaknuti obnova dvorske kapelice i valpovačkog dvora.¹⁶⁹ Također, kulturni razvoj se može prikazati kroz izgradnju kapelice sv. Roka, zaštitnika protiv kuge koja je izgrađena 1795. godine.¹⁷⁰ O cjelokupnom razvoju grada Valpova tijekom barunskog upraviteljstva govori i popis stanovništva koji je objavljen 1804. godine te svjedoči o životu 33 000 osoba na vlastelinskom području Valpova.¹⁷¹ Na temelju analiziranih djelatnosti te reformi vlastelinske uprave može se zaključiti da je vlastelinsko upraviteljstvo Valpova postavilo kulturne i gospodarske temelje za razvoj grada Valpova.¹⁷² Osim kulturnog i gospodarskog razvoja grada Valpova, vlastelinsko upraviteljstvo je, osim valpovačkog dvorca, ostavilo brojne umjetničke spomenike izrađene u razdoblju 18. i 19. stoljeća koji su sačuvani i dan-danas u muzeju Valpovštine u Valpovu, poput brojnih dvorskih predmeta te spomenika Petra Katančića, a na ulicama se mogu vidjeti brojni prikazi kasnobaroknih kuća iz razdoblja vlastelinstva.¹⁷³ Zbog velike strasti vlastelinske obitelji prema umjetnosti, unutar obitelji Prandau i Normann su

¹⁶⁵ Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske*, 248.

¹⁶⁶ Mihael Sučić, *Počeci Habsburške Valpovštine*, 167, 208.

¹⁶⁷ Vilim Čuržik, *Novi gospodari Valpovštine*, 30-31.

¹⁶⁸ Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann*, 19.

¹⁶⁹ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 71.

¹⁷⁰ Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, 30.

¹⁷¹ Ive Mažuran, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti*, 88-89.

¹⁷² Zdenko Balog, *Gradovi kontinentalne Hrvatske*, 248.

¹⁷³ Milan Balić, *Spomenici kulture Valpovštine I. dio*, (Valpovo, GRO „Slovo“, 1976), 81-82, 85.

sačuvani prikazi brojnih portreta valpovačkog vlastelinstva poput portreta Petra II. Prandaua, Anne Marie Hienmayer, Julie Normann i ostalih.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Skupina autora, *Portreti Valpovačkih vlastelina*, (Valpovo, GRO „Slovo“, 1978), 2-3, 7.

14. Popis Literature

1. Balić Milan, *Spomenici kulture Valpovštine I. dio*, (Valpovo, GRO „Slovo“,1976).
2. Balog Zdenko, *Gradovi kontinentalne Hrvatske* (Križevci, Veda d.o.o.,2013).
3. Bosendorfer Josip, *Crtice iz slavonske povijesti*,(Vinkovci, Slavonica,1994).
4. Bulat Mirko, *Valpovačko područje u rimsko doba i za seobe naroda* (Osijek, „Likokarton“,1990).
5. Čuržik Vilim, *Novi gospodari Valpovštine* (Osijek, LITOKARTON,1989).
6. Čuržik Vilko, *Valpovština kroz stoljeća* (Osijek, gradska tiskara,1994).
7. Grgić Darko, *Ladimirevci: Drevno slavonsko selo* (Osijek, „Gradska tiskara Osijek“,1994).
8. Karaman Igor, *Iz Prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje, studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.* (Osijek, Grafika,1997).
9. Kušen Dražen, „Arhivska Baština Valpovačkog vlastelinstva“ (Izložba DAOS, Osijek - Valpovo,2018).
10. Mažuran Ive, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine* (Osijek: Print Kocijančić,1993).
11. Mažuran Ive, *Valpovo – Sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Osijek: Grafika d.o.o.,2004).
12. Skupina autora, *Odsjeci prošlosti III.* (Valpovo, GRO Slovo,1987).
13. Skupina autora, *Portreti Valpovačkih vlastelina*, (Valpovo, GRO „Slovo“,1978).
14. Skupina autora, *Valpovački vlastelini – Prandau Normann* (izložba DAOS, Osijek- Valpovo,2018).
15. Sučić Mihael, *Počeci Habsburške Valpovštine* (Osijek, GRIN, j.d.o.o.,2017).
16. Šimić Jasmina, *Valpovština u prapovijesti* (Bezdan, IGRO „Vojvodina“,1989)
17. Živković Pavo, *Etnička i vjerska povijest Bosne, Slavonije i Srijema do konca XVII. stoljeća*, (Sarajevo, GRAFOTISAK Grude,1996)

14.1. Mrežni izvori

1. „Slavonija“, Hrvatski institut za povijest, Pristup ostvaren: 20. VII. 2024.
2. „Županija“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren: 20. VII. 2024.